

AZ ÉN ARS POETICÁM

Koreográfus vagyok, szeretem a táncot. A tánc minden fajtája érdekel, de csak a néptáncal foglalkozom igazán. A néptánc mindig megragad varázsával és igazmondásával. Amikor valaki beszélni kezd magyarul vagy románul, egy idő után kirajzolódik előttünk az ember jellege, de csak akkor, ha értünk magyarul vagy értünk románul. Ha ugyanaz az ember viszont táncolni kezd, tolmács nélkül is azonnal megértjük jellemét, vérmérsékletét, vágyait, ízlését. Mert a tánc ugyanúgy hordozza az emberi és a nemzeti karaktert, mint a beszéd, de nem kell közbeiktatott fordító: közvetlenül kaphatok képet a táncoló ember gondolatáról, érzéseiről.

Főleg persze érzéseiről, mert a tánc az érzelmek nyelvén beszél a legkönnyebben. Azt, hogy „szeretlek, gyűlöllek, gyanakszom rád“, minden művésznél könnyebben tudja elmondani, az érzelmi szituáció szinte egy pillanat alatt világossá válik. De azt eltáncolni, hogy „tegnap apám Szegeden járt“, majdnem lehetetlenség — órákig táncolhatod, mégsem értik meg. Mert a tánc elsősorban az érzelmek művészete —, s ebben szoros rokonságot tart a zenével.

Gondolom, ezeket mindenki tudja a táncról. Hogy mégis elmondtam, ezzel csupán arra akartam felhívni a figyelmet, hogy a tánc az erősen gondolati tartalmú témákat is csak az érzelmek felől közelítheti meg.

Bár a táncról általában beszéltem, rajta burkoltan mindig a néptáncot értem, minden népnek ezt a csodálatos kifejező eszközét. Varázsa abban rejlik, hogy egyszerre nemzetközi és nemzeti is. Ennek az a magyarázata, hogy a népművészet egyúttal ősművészet is. Az emberré válás maga teremtette eszközei — ha akarom — a szakmák előtti ősrétegek népművészete is. Mert ahogyan a tárgyak első művészi emlékei: az első szakócák, a nyíl- és a lándzsahegyek vagy a fazekak, ugyanúgy a teremtés közösségi fokán születtek meg az első énekek és táncok is. Ez az ősművészet a világ minden népénél megvolt, s bár a későbbiek során a hordák, csapatok, nemzetségek, törzsek, nemzetek sajátos színeit vette föl, ősi jellegét megtartotta. Így a népművészet kettős kötődésű. És ez a lényege az egész néphagyománynak. Nemzetköziségét azzal is bebizonyította, hogy míg némely régi tradíció sokszor szembeállította a népeket egymással, a népművészet soha — mindig összekötötte őket. A néphagyományt azért tartjuk fontosnak és azért használjuk, mert nemcsak megtart minket magyar jellegzetességeinkben, hanem össze is kapcsol más népekkel. Az mindnyájunk előtt világos, hogy a népművészet olyan érték, amely — bár régi időkben született — ma is hatni tud. Ha pedig érték, akkor be kell kapcsolnunk mai művelődési életünkbe, mert ha nem, elpusztul, és mai életünk lesz szegényebb nélküle. A kérdés minden koreográfus előtt az: hogyan használjuk fel?

Európában — mondhatni — két elképzelés hívei harcolnak egymással szinte már egy évszázad óta: a megőrzők és az újrafelhasználók.

„A megőrzők“ azt mondják: a néphagyományt az írástudatlan nép hozta létre, zárt közösségek teremtették, hagyományozása szájról szájra, lábról lábra történt. A hagyomány a régi társadalom terméke; érték, de csak úgy, ha nem nyúlunk hozzá. Tánccold, tiszteld, szeresd úgy, ahogy volt!

„Az újrafelhasználók“ meg ezt: igaz, hogy régi társadalmak születtek, de a hagyomány a régi társadalmakban is változott. Ez a változás nem halált, hanem életet jelent, változzék tehát úgy a hagyomány, hogy hatni tudjon most is a ma életére. Ha régi módon nem alkalmas, alapjait és értékét megtartva változtassunk rajta.

Én ebben a vitában, amióta koreográfusként működöm, a második csoport mellé álltam, s ma is ezt vallom a helyes útnak. Mert fontosnak érzem, hogy a hagyomány éljen. A hagyomány alkalmakhoz kötődik (fonó, farsang, kenderdörzsölő stb.), s ha az alkalmak elmúlnak, a hozzá kötődő hagyomány is szükségszerűen elhal. Békéscsabán gyerekkoromban még a Jókai utcai kútra kellett járnom vízért, s amíg a víz csordogált a kannába, énekeltünk, táncoltunk, játszottunk a kút körül. Most Budapesten a Fodor utcában csak megnyitom a vízcsapot, és nem éneklek, nem táncolok.

Változik a hagyomány? Nem baj. Változott régebben is, amikor például megjelentek az első szűrszabók, gubacsapók, ácsok, asztalosok, mézeskalácsosok, szíjgyártók, ványolók, takácsok. Ők vették át immár mesterségszerűen a hagyomány tárgyainak készítését a parasztságtól. Ma viszont már őket is mint néphagyományt tartjuk számon. Kodály mondja: „A hagyomány formái változhatnak, de lényege ugyanaz marad, míg él a nép, melynek lelkét kifejezi.“ Nekem is van egy „magánjelszavam“: húnek kell lenni a hagyományhoz, de nem szóról szóra, hanem szellemében. Persze, mindennek alapfeltétele az, hogy a hagyomány régi formáit nagyon kell szeretni és biztonságosan meg kell tanulni.

Mindig is a néptánc volt a „hobbym“, a szenvedélyem. 1950-ben, amikor megalakult az Állami Népi Együttes, s rám bízta a tánckar vezetését, az első műsort még szinte gondolkodás nélkül, könnyedén fogalmaztam — s az arányosra, tisztára, elegánsra sikerült műsor mintegy 2000 alkalommal került a közönség elé. Ez az első nagy műsorunk lényegében az akkori táncmozgalom esszenciája volt. De azt is tudtuk, hogy a nemzeti táncművészet megteremtésében nem elég csupán az eredeti táncokat megtanulni. Az általános érzelmi-hangulati tartalmán felül a táncokkal mélyebb emberi érzéseket, szenvedélyeket is ki kell tudnunk fejezni. Ezzel kapcsolatban azonban szinte semmi hagyománnyal nem rendelkezünk. Kísérletezni kellett tehát minden azzal járó kockázat vagy félsiker ellenére. És jöttek is a művészi megpróbáltatások évei. Ahogy egyre jobban megismertem a néptáncot, egyre görcsösebben ment a komponálás — mintha nemcsak a kezem, a lábam, hanem a gondolataim is megbénultak volna. Valahogy úgy jártam, mint Mikszáth hályogkovácsa. Az én kezemből is majdnem kiesett a „bizsók“. De ha már ráléptem az útra, végig is akartam menni rajta. Mankóm lett a „lépcsőfok-elméletem“, a fokozatosság elve. Ez fogta aztán rendszerbe a lépéseimet. Körvonalastuk, kialakítottuk, megterveztük, majd megvalósít-

tottuk „lépcsőfokainkat“. Így kerültek sorra: *eredeti néptáncok* (táncszvítek — minimális feldolgozással, időkorrekcióval és szép ténnyel: Kunverbunk stb.); *kisebb gyöngyszemek* (csiszolt kompozíciók: Pontozó, Györgyfalvi legényes stb.); *népi életképek* (az alapul vett szokásanyagba ágyazva kicsi cselekményfonalra fűzött táncok sora, szép kompozícióban, még ragaszkodva a hagyományokhoz: Ecséri lakodalmas, Este a fonóban, Magyarországi cigánytáncok stb.); *cselekményes népi játékok* (erős koreográfiai feldolgozással, erőteljes cselekményvonalakkal, nem követve szóról szóra a hagyományt: Békési esték stb.); *cselekményes zsánerképek* (néptáncból kiinduló, megújított formanyelven mai témákhoz közelített, kevés külső cselekményes táncok sok „belső“ érzelmmel: Almalopás, Vízparton, Bölcső stb.); *az új élet ábrázolása* (néptáncból fejlesztett nyelven: Bevonulás stb.); *adott zenei műalkotásokra készített koreográfiák* (amelyben a zene az uralkodó, a tánc csak megpróbál egyenrangú kiegészítést adni: Hány-intermezzó stb.); *drámai egyfelvonásos* (néptánc-alapból fejlesztett, erősen változtatott táncok magyar karakterű formanyelvvvel: Barcsai szeretője, Kádár Kata, Jóka ördöge stb.); *háromfelvonásos mesejáték* (gyermekeknek — aránylag hagyományos feldolgozásban: Kisbojtár); *történelmi képek* (történelmi elképzelés a régen volt táncokról: Katonafogás, Kuructáborban stb.); *Magyar Századok* (elképzelés, rekonstrukció és fantázia az Árpád-kortól az I. világháborúig terjedő időszakról); *szocialista témájú művek* (néptánc alapú, cselekményes, drámai szerkesztéssel készült alkotások: Latinka Ballada, 1919; Hajnalodik, 1945 és Utak, 1956); *népek táncai* (a szomszéd népek táncait véve alapul: Hétszínvirág — hét nép tánca stb.); *komplex táncok* (úgy használni ki az Együttes erényeit, hogy összművészetben legyen magasabb rendű, a kórus is táncoljon, a táncra is énekeljen egységes ruhában: Jeles napok). Ez a „lépcsőfok-elméletünk“ természetesen menet közben is bővült, amint az is természetes, hogy egyik műfaj vagy forma sem egyedülállóan üdvöztető. Az értékrendet is legfeljebb a fokon belül levő értékek összessége adhatja meg, s talán meg sem kellene említenem, hogy a felsorolás sorrendje sem jelent értékítéletet.

Mi úgy tekintjük Együttesünket, mint amelyben a tánc szövetségre lép — egy műsor, egy történet, egy hangulat megteremtése érdekében — a zenével, a pantomimmal, a színpad- és jelmeztervezéssel. Ez a szövetség Együttesünk működésének lényege. Arra törekszünk, hogy létrehozzuk a dráma, zene, képzőművészet és tánc tökéletes színházi ötvözetét. Ebből a szintézisből olyan művészet születhet, melynek emocionális ereje nagyobb, mint összetevőitől külön-külön. Ez a komplexitás máskülönben magában a néphagyományban is benne van. A művészi siker további feltétele: az alkotó-, az előadó- és a szervező-kiszolgálógárda harmonikus együttműködése, „együtthúzása“. A mi munkafolyamatunkban a diszharmonia azért lenne veszélyes, mert csak akkor válna láthatóvá, amikor már túl késő rendbe hozni a dolgokat. Én különben fontosnak tartom a táncosok részéről az alkotótársi szerepet is. Nem szeretem a hónalj-embereket, akik kitarják karjukat, és azt mondják: „Itt vagyok, cipelj!“ Olyan táncossal szeretek dolgozni, aki lélekben is jelen van egy kompozíció kidolgozásakor. Számítok táncosaim alkotói erényeire, gondolataira, aktív közreműködésére és vitakészségére. Véleményem szerint

így alakul ki a jó szerep — a táncos és a koreográfus együttműködésével. Ebben az együttműködésben természetesen éppúgy kell érvényesülnie az „újrafelhasználás“ szellemének és gyakorlatának, amint arról már az elején vallottam.

Hevesi Sándor, az egyik legnagyobb rendezőnk mondja egy helyen a hagyományról:

„A tradíciót nem lehet úgy őrizni, mint a poszt a lőportornyot vagy a takarékpénztárat;

a tradíciót csak úgy lehet őrizni, mint a Vesta-szüzek a Tüzet: folyton élesztetni kell, hogy ki ne aludjék.

Pedig a tüzek mindig kialszanak, ha azok nem lángolnak, akik az oltár előtt állnak.

A tüzet táplálni kell, s amit rárakunk, az látszólag eltűnik.

Így sül ki a titkos rokonság a tradíció és forradalom között.

Ahhoz, hogy egy tradíciót elevenen megtarthassunk, folyton forradalmat kell csinálnunk.“

Munkám mottójául én is ezt választottam.

Paulovics László: Zene és költészet